Hoe draagt een verrijkte schooldag optimaal bij aan de leerprestaties van leerlingen in het basisonderwijs?

Beantwoord door José Mulder (Kennismakelaar Kennisrotonde)

15 december 2022

KR. 1553

Kort antwoord

Er wordt de komende jaren flink geïnvesteerd in een rijke schooldag. Zowel binnen Nederland als daarbuiten zijn de afgelopen decennia soortgelijke initiatieven opgezet. Die initiatieven laten zien dat het verlengen van de schooldag een complexe aangelegenheid is. Programma's worden vaak breed ingevuld en kunnen op tal van facetten van elkaar verschillen. Dit maakt het lastig om vast te stellen of een verrijkt programma effect heeft op de leerprestaties van leerlingen en zo ja, wat precies maakt dat de leerprestaties verbeteren. Het onderzoek dat hiernaar gedaan is laat zien dat extra instructietijd een positieve invloed op de leerprestaties heeft. Het hangt er dan wel vanaf hoe de extra instructietijd wordt ingezet. Aanvullende, recreatieve activiteiten op het gebied van sport, cultuur of persoonlijke ontwikkeling, lijken geen leerwinst op te leveren.

Antwoord

Rijke schooldag om kansen gelijk(er) te trekken

De komende jaren investeert de Nederlandse overheid flink in een rijke schooldag. Zo is voor schooljaar 2022-2023 bijna 34 miljoen euro beschikbaar om in het kader van de bestrijding van armoede, de kansenongelijkheid in kwetsbare wijken te verkleinen (Rutte et al., 2021) en kunnen scholen via programma School & Omgeving geld aanvragen voor het opzetten van een rijke schooldag.

Recent onderzoek laat zien dat kinderen met de laagste scores op de eindtoets minder ontwikkel- en ontspanningsmogelijkheden hebben dan kinderen die gemiddeld scoren, terwijl kinderen met de hoogste scores juist meer ontspanningsmogelijkheden en voorzieningen thuis hebben (Ter Weel et al., 2022). Er wordt dan ook gesteld dat de leefbaarheid van wijken en de situatie thuis samen een significante relatie hebben met de schoolprestaties van kinderen (Ter Weel et al., 2022). Dit is in lijn met het werk van Jacobs & Van der Velden (2021) die laten zien dat het behaalde niveau op de eindtoets voor meer dan een derde gerelateerd is aan het niveau dat hun ouders op de cito-test scoorden. Onder deze correlatie liggen drie mechanismen: bijna de helft wordt bepaald door het menselijk kapitaal in het gezin (dus de overdracht van reken- en taalvaardigheden), 30 procent heeft te maken met financiële hulpbronnen en 22 procent met culturele hulpbronnen (Jacobs & Van der Velden, 2021).

Om alle kinderen in Nederland de kans te geven zich ten volle te ontplooien, onafhankelijk van hun ouders en woonomgeving, wordt met het programma School & Omgeving ingezet op brede talentontwikkeling, met aanvullende activiteiten op het gebied van sport, cultuur, cognitieve begeleiding en sociaal-emotionele ontwikkeling (Rutte et al., 2021). De redenering hierachter is dat de kansenongelijkheid wordt bestreden als kinderen via school in aanraking komen met buitenschoolse activiteiten, zoals bezoeken aan musea, clubs en de bibliotheek, waardoor zij zich kunnen ontplooien en ontspannen (Volman & Veerman, 2022).

Vele soortgelijke initiatieven in binnen- en buitenland

Het is niet voor het eerst dat er een programma wordt opgezet om leerlingen in het funderend onderwijs meer kansen te geven. Brede (buurt)scholen, waarin scholen met instellingen in de buurt samenwerken, en die vanaf eind vorige eeuw zijn opgezet, bieden bijvoorbeeld een breed aanbod om leerlingen extra ontwikkelingskansen te geven (Volman & Veerman, 2022; Kruiter, et al., 2013). In Rotterdam is er het programma 'Doen-denken', dat via onderwijstijdverlenging de fysieke, sociale en mentale weerbaarheid van leerlingen uit lagere sociaaleconomische milieus probeert te versterken en zo hun onderwijscarrière positief te beïnvloeden (Veen et al., 2020). In Groningen wordt met Tijd voor Toekomst een verrijkte schooldag geboden zodat kinderen 'gezond en kansrijk' kunnen opgroeien. Ook zijn er verschillende basisscholen die een verlengde schooldag (VSD) aanbieden, waarin men zich soms richt op basisvakken als taal en rekenen, maar ook een aanvullend programma biedt op andere onderwerpen (Kennisrotonde, 2018). Ook leerecosystemen, waarin onderwijs, opvang, buurtcentra, bibliotheken, musea en culturele instellingen, een netwerk vormen (Volman & Veerman, 2022), kunnen als zodanig gezien worden.

Buiten Nederland worden soortgelijke initiatieven opgezet. In bijvoorbeeld Brazilië, Chili, Colombia, Denenmarken, Duitsland, Griekenland, Hongarije, Mexico, Oostenrijk, Portugal, Uruguay en de Verenigde Staten zijn de laatste jaren de schooldagen op één of andere wijze verlengd met extra-curriculaire activiteiten (Radinger & Boeskens, 2021).

Vraag is wat er van al deze initiatieven geleerd kan worden en wat nodig is om optimaal bij te dragen aan de leerprestaties van leerlingen.

Vergelijken lastig doordat schooldagen op uiteenlopende wijze worden verrijkt

Wat opvalt aan de initiatieven waarbij de schooldag verlengd/verrijkt wordt is dat ze vaak heel verschillend zijn. Ze verschillen bijvoorbeeld in de reikwijdte van activiteiten die worden aangeboden, de één richt vooral op (remediërende) leeractiviteiten, de ander biedt vooral een recreatief programma. Daarnaast zijn er verschillen in het aantal uur dat de schooldag verlengd wordt, of alle scholen mee doen of alleen bepaalde scholen, of er een verdieping op de schoolvakken geboden wordt of dat de extra tijd losstaat van de lesstof, voor welke (groepen) leerlingen het programma bestemd is, of het gaat om vrijwillige of verplichte deelname, of er (ook) huiswerkbegeleiding geboden wordt etc. Verschillen bestaan niet alleen tussen initiatieven (Radinger & Boeskens, 2021), maar ook binnen initiatieven, zoals bij de brede buurtschool in Den Haag (Gemeente Den Haag, 2013).

Dat initiatieven zo verschillen, maakt het vergelijken van hun effecten verre van eenvoudig. Het aantal studies dat tot nu toe gedaan is naar causale verbanden is dan ook beperkt, zowel internationaal (Radinger

& Boeskens, 2021; Lester et al., 2020) als nationaal (Volman & Veerman, 2022). Bovendien lijken scholen zelf weinig aandacht te hebben voor het meten van resultaten (Gemeente Den Haag, 2013).

Leerprestaties verbeteren door extra instructietijd die gericht wordt ingezet

Het onderzoek dat gedaan is naar de verlengde schooldag focust zich vooral op de effecten ervan op de leerprestaties. Uit een overzicht van studies waarbij methodisch rekening is gehouden met de complexiteit van verlengde schooldagen (Radinger & Boeskens, 2021) kan worden opgemaakt dat extra instructietijd een klein, positief effect heeft op de leerprestaties van leerlingen, met name voor kansarmere groepen (Gromada & Shewbridge, 2016; Patall et al., 2016; Lavy, 2015; Education Endowment Foundation, 2022; Andersen et al., 2016). Er zijn echter ook studies waar geen effect wordt gevonden (Meyer & van Klaveren, 2013) of alleen voor programma's waar een gestructureerd en geïntegreerd programma werd aangeboden, leraren getraind werden en gecommitteerd waren (Cruz et al. (2017). Radinger & Boeskens (2021) concluderen dan ook dat extra schooltijd niet automatisch betekent dat leerlingen ook meer leren; het hangt er erg vanaf hoe de extra uren worden ingezet en wat leerlingen anders gedaan zouden hebben in die uren. Bovendien lijkt sprake te zijn van 'afnemende meeropbrengsten'; extra instructietijd is positief maar naar mate er meer tijd extra gegeven wordt, raken de positieve effecten kleiner (Radinger & Boeskens, 2021).

Verrijkingsactiviteiten die niet direct gericht zijn op leren zoals sport, cultuur of persoonlijke ontwikkeling, lijken geen leerwinst op te leveren (kennisrotonde, 2018). Leerlingen van brede scholen ontwikkelden zich bijvoorbeeld cognitief niet anders dan de leerlingen van controlescholen. En leerlingen die vaker deelnamen aan brede-schoolactiviteiten boekten ook geen grotere vooruitgang in rekenen, begrijpend lezen en woordenschat (Kruiter, 2013). Ook wanneer juist sociaal emotionele effecten worden beoogd, zoals bij het programma 'Doen-denken' in Rotterdam, kunnen die vaak niet worden vastgesteld (Veen et al., 2020; Radinger & Boeskens, 2021).

Een studie die wel effecten laat zien op het verbeteren van persoonlijke en sociale vaardigheden van leerlingen is die van Durlak en collega's uit 2010. Zij rapporten over 69 verschillende buitenschoolse programma's in Amerika die gericht waren op het verbeteren van persoonlijke en sociale vaardigheden van leerlingen. De onderzoekers vonden significante positieve effecten op het gebied van zelfvertrouwen, verbinding met school, sociale vaardigheden en schoolprestaties. Deze studie wordt veelal aangehaald omdat het zou bewijzen dat een verlengde schooldag positieve effecten heeft. Nieuw onderzoek laat echter zien dat de gerapporteerde effecten waarschijnlijk een overschatting zijn, omdat er alleen methodisch robuuste programma's zijn onderzocht. De studie van Durlak et al. (2010) zou dan ook niet representatief zijn voor alle verlengde schooldagen, noch voor het onderzoek dat er gedaan is (Lester et al., 2020).

Onderzoek naar sportlessen laat zien dat de effecten van meer bewegen gedurende de schooldag op cognitieve- en leerprestaties relatief klein of soms zelf afwezig zijn. Wel zijn leerlingen zelf, net als leraren en directies, enthousiast over extra tijd voor bewegen, het komt bijvoorbeeld het leerklimaat ten goede (Kenniscentrum Sport & Bewegen, 2022).

Er zijn nauwelijks harde bewijzen dat cultuur educatie zoals beeldende vorming, muziek, dans en drama, bijdraagt aan de leerprestaties van leerlingen. Wel kunnen deze lessen waarde op zich hebben (Sardes &

Bureau Koningskunst, 2022). Of en hoe effecten van sportlessen en cultuur educatie zich binnen een verlengde of verrijkte schooldag voordoen is niet onderzocht.

Verrijken schooldag vraagt zorgvuldige afweging

Het verlengen van de schooldag vraagt van leerlingen en ouders dat zij hun tijd anders gaan indelen: er is immers minder tijd beschikbaar voor familie, vrienden, hobby's, etc. (Radinger & Boeskens, 2021). Dit vraagt aanpassing en kan mogelijk ook negatieve effecten. Zo zijn er aanwijzingen dat het verminderen van vrije tijd kan leiden tot uitputting van leerlingen, met name als er in de extra uren sprake is van intensieve instructie. In Duitsland leidde verlengde instructietijd bijvoorbeeld tot stress-gerelateerde gezondheidsklachten (Marcus et al., 2020).

Het invoeren van een verrijkte schooldag vraagt dan ook een zorgvuldige afweging van mogelijke voordelen, nadelen en trade-offs. De effecten voor leerkrachten en schoolleiding mogen daarbij niet over het hoofd worden gezien (Radinger & Boeskens, 2021; Veen et al. 2020). Internationaal vergelijkend onderzoek laat zien dat het voor sommige scholen een efficiënte strategie kan zijn om de schooldag te verrijken/verlengen, maar dat andere scholen beter op andere interventies kunnen inzetten (Radinger & Boeskens, 2021).

Scholen die overgaan op een verrijkte schooldag wordt vanuit de wetenschappelijke literatuur ten sterkste aangeraden om duidelijke en gedeelde doelen te stellen, pedagogische modellen te implementeren die deze doelen ondersteunen, en activiteiten, ruimtes en materialen daarbij aan te laten sluiten, voor voldoende middelen en personeel te zorgen, en last but not least: de implementatie nauwgezet te monitoren en te evalueren, zodat bijtijds bijgestuurd kan worden (Radinger & Boeskens, 2021; Lester et al., 2020).

Geraadpleegde bronnen

Cruz, T., Loureiro, A. & Sa, E. (2017). Full-time teachers, students, and curriculum: The single-shift model in Rio de Janeiro, *Policy Research Working Paper*, No. 8086, World Bank Group.

Durlak, J., Weissberg, R. & Pachan, M. (2010). A meta-analysis of after-school programs that seek to promote personal and social skills in children and adolescents, *American Journal of Community Psychology*, 45, pp. 294-309.

Education Endowment Foundation (2022). *Leertijduitbreiding*. EEF.

Gemeente Den Haag. (2013). *DMO Brede School*. Gemeente Den Haag.

Gromada, A. & Shewbridge, C. (2016). *Student Learning Time: A Literature Review*, OECD Education Working Papers, No. 127, OECD Publishing.

Jacobs, B., & Van der Velden R. (2021). *Exploring the uncharted waters of educational mobility: The role of key skills.* ROA-RM-2021/6, ROA.

Kenniscentrum Sport & Bewegen. (2022). *Bewegen op school*. Onderwijskennis.nl.

Kennisrotonde. (2018). *Is een verlengde schooldag ingevuld met niet-reguliere basisschoolvakken effectief voor verbetering van de taalontwikkeling, de sociaal-emotionele ontwikkeling en/of brede ontwikkeling van leerlingen op basisscholen met veel gewichtenleerlingen, en wat is het minimale benodigde aantal uur daarvoor?* (KR. 465). Den Haag: Kennisrotonde.

Kruiter, J. e.a. (2013). *De brede school in een veranderend tijdsgewricht. Uitkomsten landelijke effectmeting 2009-2013*. Utrecht: Oberon, ITS en Sardes.

Lavy, V. (2015). Do differences in schools' instruction time explain international achievement gaps? Evidence from developed and developing countries, *The Economic Journal*, 1259/588, pp. 397-424.

Lester, A.M., Chow, J.C. & Melton, T.N. (2020). Quality is Critical for Meaningful Synthesis of Afterschool Program Effects: A Systematic Review and Meta-analysis. *J Youth Adolescence*, 49, 369–382.

Marcus, J., Reif, S., Wupperman, A. & Rouche, A. (2020). Increased instruction time and stress-related health problems among school children, *Journal of Health Economics*, 70.

Meyer, E. & Van Klaveren, C. (2013). The effectiveness of extended day programs: Evidence from a randomized field experiment in the Netherlands, *Economics of Education Review*, Vol. 36, pp. 1-11,

Patall, E., Cooper, H. & Batts Allen, A. (2010). Extending the school day or school year: A systematic review of research (1985-2009), *Review of Educational Research*, 80(3), pp. 401-36.

Radinger, T., & Boeskens, L. (2021). *More time at school: Lessons from case studies and research on extended school days.* OECD Education Working Papers No. 252.

Rutte, M., Kaag, S., Hoekstra, W. & Slob, G.J. (2021). *Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst. Coalitieakkoord 2021–2025*. Den Haag.

Sardes & Bureau Koningskunst. (2022). *Cultuureducatie draagt bij aan leeropbrengsten*. Onderwijskennis.nl.

Ter Weel, B., Bussink, H. & Koeman, N. (2022). *Gevolgen van kansenongelijkheid in Nederland. Welke beleidsopties zijn er?* SEO Economisch Onderzoek.

Van der Velden, R. (2022). This is a skills world 4. *Didactief*. Blog, gepubliceerd op 24-11-2022.

Veen, S., Heurter, A., Van der Veen, I. & Elshof, D. (2020). *Evaluatie van Doen-denken. Een ontwikkelingsstimuleringsprogramma voor basisscholen in Rotterdam.* Kohnstamm Instituut.

Volman, M. & Veerman, E. (2022). *Binnen- en buitenschools leren verbinden*. Onderwijskennis.nl.

Meer weten?

Tien tips voor de rijke schooldag. Leren van de verlengde schooldag en verlengde leertijd. Utrecht: Sardes.

Over deze vraag

Opgesteld door:	José Mulder (kennismakelaar Kennisrotonde)
Vraagsteller:	directeur basisschool
Onderwijssector:	Basisonderwijs, voortgezet onderwijs
Trefwoorden:	Gelijke kansen, verlengde schooldag, rijke schooldag, brede talentontwikkeling
Referentie:	Kennisrotonde. (2022). *Hoe draagt een verrijkte schooldag optimaal bij aan de leerprestaties van leerlingen in het basisonderwijs?* (KR. 1553)

Dit antwoord is gepubliceerd op Kennisrotonde.nl. De Kennisrotonde is samen met NCO en Onderwijskennis een dienst van het NRO.